

Locke, Mill, Hayek ve Liberal Özgürlük Düşüncesinin Gelişimi

Kudret BÜLBÜL*

Giriş

21. yüzyılın hemen öncesinde, “reel” sosyalizmin “çöküşü”nün ardından liberalizm artık çok daha yaygın kitlelerce benimseniyor-muş gibi görünmektedir. Liberal değerlerin böylesine öne çıktığı bir ortamda, bu değerler arasında öncelikli bir yere sahip olan özgürlük düşüncesinin liberal yazarlar tarafından nasıl algılandığı, farklı algılamaların söz konusu olup olmadığı sadece liberal düşünürleri ilgilendiren bir konu olmaktan öte, sanırım eleştirel düzeyde dahi olsa özgürlük hakkında söyleyecek sözü olanların da ilgi duyacağı konulardan biri olsa gerek.

Bu çalışmada öncelikle liberal özgürlük düşüncesine değinildi. Farklı liberalizm kabullerine bağlı olarak değişik liberal özgürlük anlayışlarından bahsedilebilirse de, inceleme sırasında klasik ve neo klasik liberal özgürlük anlayışlarının irdelenmesi ile sınırlı kalındı. Sonra klasik liberal gelenek içindeki öncelikli yerleri nedeni ile tarihsel sürece uygun olarak, kimilerince liberalizmin babası olarak görülen 17. yy. düşünürü John Locke; yine bu gelenek içerisindeki ayrıksı konumuyla 19 yy. düşünürü J. S. Mill ve bazı düşünürlerce liberaliz-

min 20. yy. daki “en büyük temsilcisi” olarak anılan F. Hayek üzerinde duruldu. Bu üç düşünürün görüşleri ayrıştığı ve örtüştüğü noktalara kısaca değinildi.

Özgürlük, sadece liberal düşünürlerce önemsenip ve dile getirilmiş bir kavram değildir. Aristoteles’den Marx’a, Spinoza’dan Popper’a hep tartışılabilmiş, özgürlük karşı-sındaki tavırları ideolojilere renklerini vermiş ya da ideolojilere göre özgürlükler farklılaşmıştır. Böylesine yaygınca kullanılan fakat herkesce farklı anlaşılan bir kavramı, sadece belirli bir bağlamda dahi olsa incelemenin zorluğu sanırım takdir edilir.

I. Liberal Özgürlük Anlayışı

Liberal özgürlük düşüncesi, doğal olarak liberalizmin ne olduğu sorusuna verilen yanıtlara göre değişmektedir. Vincent, bazı teorisyenlerin tek bir liberalizm olduğunu söylemelerine rağmen, farklı liberal ekollerin bulunduğunu belirtir.¹ Bu nedenle hangi düşünürün hangi liberalizm içerisinde değerlendirileceğinin belirlenmesi ve bir kısım düşünür liberalizm içerisinde kabul edilirken bir kısmının dışarıda bırakılması pek de kolay değildir.

Vincent’e göre David Hume, Alexis de Tocque-

* Kırıkkale Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Araştırma Görevlisi

ville, Edmund Burke ve Friedrich Hayek liberal ve muhafazakar görülebilirken L. T. Hobhouse, J. A. Hobson, John Dewey ve John Rawls sosyal liberal ve sosyalist olarak tanımlanır.²

Yukarıda da belirtildiği gibi laissez faire liberalizmi, klasik, geleneksel liberalizm, liberteryanizm, sosyal liberalizm, refah devleti teorisi, eşitlikçi liberalizm, yeniden dağıtımçı sosyal politika, toplumcu liberalizm, neo-liberalizm³ ve reformcu liberalizm⁴ gibi farklı liberalizmlerin varlığı söz konusudur.

Bu farklı liberal yaklaşımların birbiriyle örtüştüğü ve ayrıştığı noktalar çalışmanın amacını ve kapsamını aştığından, bu yaklaşımlar, devlet müdahalesi ve fırsat eşitliği öngörüp-öngörmemelerine göre iki grupta; klasik ve neo-klasik liberalizm adı altında toplanacak ve özgürlük sorunu bu iki grup çerçevesinde ele alınacaktır.

Klasik liberaller özgürlük üzerine oldukça fazla vurgu yaparlar. **Milton Friedman, Ayn Rand, David Friedman, Robert Nozick, Murray Rothbard** gibi çağdaş klasik liberal düşünürler özgürlüğü liberalizmin “olmazsa olmaz” koşulu olarak görürler.⁵

Özgürlük, klasik liberalizme göre “bireyin davranışlarında her türlü dış müdahaleden, engelden, zorlamadan bağımsız olabilmesidir”⁶. Klasik liberalizmin unsurlarının bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet olduğu kabul edilir.⁷ Klasik liberalizm negatif özgürlüğü gerçek özgürlük olarak öngörür.⁸ Özgürlük “freedom to” (... için özgür -birşeyleri elde etmek, yapmak birşeylere muktedir olmak için-) değil, “freedom from” (...den özgür -baskı, zorlama vs. den-)dur.⁹

Birey, bir zorlama ya da sınırlama karşısında olmadığı zaman özgürse, bireysel özgürlük için nelerin sınırlama içerisine girdiği tartışması doğmaktadır. Fiziksel sınırlamalar, bireyi etkileyen dış unsurlar, bireyin özür, ye-

teneksiz olması gibi durumlar özgürlüğün olmamasını gerektirmekte midir? Klasik liberalizme, özellikle Hayek’e göre özgürlüğün yokluğundan ya da eksikliğinden bahsedilebilmesi için sınırlama ya da zorlamanın “amaçlı” olması gerekir. Özürlülük, hastalık, yaşlılık, fiziksel rahatsızlık, yoksulluk, işsizlik, imkan ve ortam yetersizliği gibi durumlar “amaçlı” olarak yapılan sınırlamalar olmadığı için özgürlük açısından bir engel oluşturmazlar.¹⁰

Özgürlük liberal teoride genel olarak mülkiyetle ilişkilendirilir. John Locke ve sonrasında mülkiyet ve özgürlük iç içe ele alınmıştır. Klasik liberalizmin dışındaki John Dewey dahi “*özel mülkiyet bireysel mülkiyetin temelidir*”¹¹der.

Montesquieu özgürlüğü “*kanunların müsaade ettiği herşeyi yapma hakkı*” olarak görür.¹² Ona göre demokrasilerde millet her istediğini yapıyormuş gibi görünür fakat siyasal özgürlük her istediğini yapmak demek değildir. “*Bir devlette, kanunları olan bir devlette, hürriyet ancak istememiz gereken şeyi yapmaktan ibaret olmalı, yoksa istememiz gerekemeyen şeyi yapmaya zorlanmaktan değil.*”¹³

Montesquieu gibi Hayek de özgürlükle kanun arasında yakın bir bağ kurar. Hayek’e göre özgürlüğün diğer ismi kanun altında özgürlük veya kanun hakimiyetidir. Diğer bir deyişle Hayek’de özgürlüğün iki yüzü vardır, zorlamanın olmaması, ve kanun hakimiyeti.¹⁴

Batı siyasal düşüncesinde, bugün liberal değerler arasında ilk sırayı alan özgürlük ve demokrasi ile 19. yy liberalizmi arasında bir gerilimin varlığı söz konusudur. Bireysel özgürlük ve demokrasi arasındaki bu gerilimin giderilmesi ve liberal özgürlük kavramının önem kazanmaya başlaması Batı demokrasisinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşmaya başlaması ile mümkün olabilmiştir. Levent Köker’e göre, artık 19. yy liberallerinin “cahil” ve “eğitimsiz” kitlelerin demokrasi ve özel mülkiyeti yokedecekleri şeklinde-

ki endişeleri günümüz liberallerince paylaşılmamaktadır.¹⁵

Müdahaleci liberaller adı da verilen neo-liberaller özel mülkiyete ve piyasa ekonomisine karşı değildirlir.¹⁶ Fakat siyasal iktidarın fırsat eşitsizliğini önlemesi için kullanılmasını öngörürler. Genel olarak klasik liberalizmin temel ilkelerini benimserler. Amaçları bütün vatandaşların yarışmacı topluma katılabilmesi için “makul bir şansa” sahip olmalarının hükümetçe sağlanmasıdır.¹⁷

Bu iki yaklaşım arasındaki farklılık özgürlükler konusunda daha net görülebilir. Klasikler negatif özgürlüğü savunurlarken müdahaleci liberaller özgürlüğü pozitif anlamında da benimserler. Müdahaleci liberaller bireyin her türlü zorlamadan bağımsız hareket edebilmesi gerektiğini kabul ederken daha ileri gitmek isterler. Onlara göre tüm sınırlamalar kaldırılmış olsa da bazı insanlar pozitif anlamda özgür iradeye sahip olmayabilir. İşsizlik, yetersiz eğitim, yoksulluk, etnik durum vb. nedenlerle bireyler çok sınırlı sayıdaki alternatiflere sahip olabilirler. Devlet müdahalesi ya da zorlamanın olmaması, bireylerin önüne gerçek anlamda geniş bir tercih yelpazesi getirir demek değildir. İnsanlar emniyet ve güven içerisinde olabilirler ama gerekli olanaklara sahip değillerse topluma katılamazlar. Bu nedenle bu tür dengesizlikler devlet eliyle düzeltilmelidir. Eğitim, sağlık, iş, eğitim programları vb. gibi yollarla bireylere gerçek seçenekler sunulabilir. Reformcu liberalizmin amacı bireysel yaşamın gelişimi için yeterli olanakları sağlamaktır. Koşullardan ve değişik durumlardan kaynaklanan eşitsizlikler azaltılarak, hükümet aracılığı ile insanlara güvenli ve elverişli bir ortam sağlanabilir.¹⁸

Görüldüğü gibi klasik liberalizm sınırlı bir devlet öngörürken, müdahaleci liberalizm siyasal otoriteye daha geniş bir rol biçmekte ve bu farklı bakış sonuçta, özgürlük anlayışlarına yansımaktadır.

II. John Locke'ta Özgürlük

Bazı düşünürlerce¹⁹ liberalizmin kurucuları arasında sayılan Locke (1632-1714) sözleşmecî filozofların önde gelen isimlerinden birisidir. Locke da Hobbes gibi doğal yaşama döneminden bahseder. Fakat onun doğal yaşama döneminde “insan insanın kurdu” (Homo Homini Lupus) değildir, tam bir özgür olma hali söz konusudur. Böylelikle Locke, Hobbes'un tersine otorite için değil özgürlük için doğal yaşama dönemini refere etmiş olur.

Tek başına yaşamak için yaratılmamış olan insanlar, Locke'da doğal yaşama döneminde özgürdürler ve toplum olarak yaşarlar. Ama, bu özgür yaşam başıboşluk demek değildir. İnsanlar, doğal hukukun ve aklın koyduğu sınırlar içerisinde kalmak durumunda olduklarından kendilerini veya başkalarını ortadan kaldıramazlar. İnsanlar başkalarının isteklerine boyun eğmeden yaşayabilirler. Ama bu herkese her istediğini yapma hakkı vermez. Doğal hukuk bütün insanlara, eşit ve özgür olduklarından, başkasının yaşamına, sağlığına, malına ve özgürlüğüne zarar vermemesi gerektiğini öğretir. İnsanlar bir yaratıcı (Tanrı)nın dileği ile gönderildiklerinden ve benzer özelliklerle donatılmış olarak tek bir doğa toplumunu paylaştıklarından, yaratıkların aşağı türlerinin kendileri için olduğu gibi, kendilerinin de birbirleri için var olduklarını düşünecek ve aralarında birbirlerini yoketmeye yönelik bir derecelendirme yapmayacaklardır.²⁰

Locke, insanın, doğa durumunda söylenildiği kadar özgür ve kendi kişiliğinin ve mallarının mutlak efendisi ise, özgürlüğünden neden ayrıldığını ve neden kendisini bir başka erkin denetimi altına soktuğunu sorar. O'na göre bunun yanıtı “besbellî”dir. Doğa durumunda böyle bir hak sözkonusu olmakla birlikte bu hakkın kullanılması güvenlikten uzaktır ve durmadan başkalarının saldırılarına uğrayabilir. Çünkü herkes ona eşit olduğundan ve çoğunluk adaleti gözetmeyeceğinden bire-

yin sahip olduğu şeyleri dilediği gibi kullanması pek belirsiz ve güvensizdir. Bu, ona, özgür olmakla birlikte, sürekli korkular ve tehlikelerle dolu bir durumu bırakmayı istetir. İnsanları bu yüzden canların, malların, özgürlüklerin karşılıklı korunması için zaten birleşmiş ya da birleşmeyi aklına koymuş olan başka kimselerin toplumuna katılmayı arar ve dilerler. Kısaca insanlar hayatlarını, özgürlüklerini karşılıklı olarak korumak için uygar topluma geçer. İnsanlar bunları doğa durumunda tam koruyamazlar; çünkü, doğa durumunda doğru ve yanlış tesbit edecek bir yasa yoktur. (Doğa yasası var ama insanlar ona uymayabilir). İkinci olarak sorunları çözecek bir yargıç yoktur. Herkesin kendi kendisinin yargıç ve kararlarının yürütücüsü olması pek çok sorunu da beraberinde getirir. Son olarak yargıç destekleyen ve yürütmeyi sağlayan bir otorite yoktur.²¹

Locke'un, kendisinden önce mutlak iktidarı temellendirmek için doğal yaşama dönemine yönelen Hobbes'a karşı sınırlı iktidarı temellendirmek için aynı döneme yöneldiği kabul edilmektedir. Locke'a göre insan varlığını Tanrı'ya borçludur. Bu nedenle kendisini öldürmeye, ya da başkalarının kölesi yapmaya hakkı yoktur. Bu yüzden insanlar kendilerini köleleştirici hükümetleri onaylayamazlar.²² Locke'da insan varlığını Tanrı'ya borçlu olmakla birlikte siyasal iktidar gücünü ve kaynağını Tanrı'dan almaz. Siyasal toplum ve iktidarın oluşumu, toplumu oluşturan bireylerin istek ve iradelerine dayanır.²³ Locke monarşilerin de kaynağını insan iradesinden aldığı söyler. Özgür insanlar istekleri ile baba otoritesine tabi olmuşlar ve daha sonraları aileler birleşerek iktidarı bir kişiye vermişlerdir. Monarşilerin temeli de halkın rızasına dayanır. Bu anlamda iktidarın Tanrı ile bir ilişkisi yoktur.²⁴

Locke hayat, özgürlük ve mülkiyet hakkını başlıca doğal haklar olarak saymıştır. Locke insanın belli bir şeye emek vermesinin mül-

kiyet hakkını doğurduğunu belirtir. İnsan vücudu ve kolları üzerinde doğal olarak mülkiyet hakkına sahipse, vücudunun ve kollarının emeğinin de ona ait olması gerekir.²⁵ Yayla, Locke'un çalışmanın karşılığı olarak mülkiyet hakkından bahsetmesini, insanların tabiattaki sahipsiz şeyler yerine hemcinslerinin ürettiklerini gaspetmeye yönelmelerinin istisnai bir durum olmadığını belirterek eleştirir.²⁶ Locke, bireylerin, diğer insanların da onlara yeteri kadar sahip olmaları kaydıyla, taşınır ve taşınmaz mülkiyet sahibi olabileceklerini belirtir.²⁷

Locke özgürlüğün mutlaklığı ile ilgili olarak ise, özgürlüğün mutlak olmadığını, irademizin daima arzu ve acı gibi etkenlerle yönlendirildiğini söyler. Eksikliğini hissettiğimiz konularda irade, bir örümceğin ağı içerisindeki avına yönelmesi gibi, hemen hemen otomatik olarak reaksiyon gösterir.

Bununla birlikte Locke'da genel olarak belirlenmiş bir çatı içerisinde özgürlük sözkonusudur. *Understanding Locke* isimli eserin yazarı John Jenkins'e göre Locke determinizm ve özgürlük arasında bir çatışma görmez. İkisi arasında Locke "compatibilist" (uyumlu, çatışmaz) bir tavır sergiler.²⁹

Liberalizm içerisinde oldukça önemli bir yeri olan Locke yine liberallerce kimi eleştirilere tabi tutulmuştur. Locke'un doğal yasa dediği akla, rasyonalizme oldukça fazla önem vermesi Hayek ve Popper gibi yazarların kuşku ile karşıladıkları bir yöntemdir. Kamunun iyiliği için bazı sınırlamaların yapılabileceği de kimi liberallerce kabul edilmez. Ayrıca çoğunluk kararını önemsemesi ve bireyin rızasının çoğunluğun veya onların temsilcilerinin rızası olarak görmesi, Yayla'ya göre, klasik liberallerin çoğunun "tüylerini diken diken edici" yaklaşımlardır.³⁰

III. John Stuart Mill ve Özgürlük

Faydacılık düşüncesinin, Jeremy Bentham ve babası James Mill ile birlikte önde gelen i-

simlerinden. Babasından ve babasının yakın çevresinden aldığı eğitim dışında hiçbir okula gitmemiş olan John Stuart Mill'in yazdığı *On Liberty* (Özgürlük Üstüne) isimli denemesi bireyci liberalizmin zorunlu devlet denetimi ile bireysel özgürlük isteklerini en iyi dengeleyen klasik anlatımdır.³¹ Tunçay, Mill'in siyaset kuramında felsefi radikallerin dayandıkları "safdilce" varsayımları daha gerçekçi gözle düzelttiğini ifade eder. Eski liberal öğretilerde (örneğin Locke'da) Tunçay'a göre yönetilenlerle yönetenler arasında bir çıkar çatışması olduğu varsayılıyordu. Bentham gibi felsefi liberaller ise kendi liberalliklerini yönetenlerle yönetilenler arasında bir çıkar özdeşliği bulunması gerektiği görüşüyle temellendirmişlerdi. Mill ise gerçekte böyle bir özdeşlik olsa bile uygulamada bunun öneminin olmayacağına çünkü eylemde "fiili" anlayışa göre davranıldığına işaret etmiştir.³²

Mill epistemolojik açıdan insan bilgisinin, dış dünyanın duyumlar aracılığı ile zihinde doğurduğu izlenimlerin sonucu olarak meydana geldiğini kabul eder. Bilgi teorisinde Mill'in İngiliz amprisizmine bağlı kaldığı söylenebilir.³³

Mill, faydacılık düşüncesinin önde gelen düşünürlerindedir ve kimilerine göre bu akımın son büyük temsilcisidir. Özgürlük de dahil Mill'in bütün alanlara bakışını belirleyen faydacı düşünceye göre insan doğal olarak "iyi"ye yönelir, "kötü"den kaçınır. İyiden "haz", kötüden "elem" duyar. Bu şekilde elde edilen her bir bireyin tatmini biraraya getirilip toplanırsa maksimum toplam fayda sağlanmış olur.

Mill, *Özgürlük Üstüne* isimli eserinde sosyal faydası dolayısı ile özgürlüğü ulaşılması gereken bir amaç olarak görür. Bentham güvenliğe öncelik verirken Mill özgürlüğün birey ve toplum için vazgeçilmez bir mutluluk kaynağı olduğunu düşünür.³⁵ Özgürlüğü faydacı bir yaklaşımla ele alır. Onun özgürlük savunusu bir doğal haktan değil, özgürlüğün

toplumsal faydasından kaynaklanır. Mill, Locke'un toplumun bir sözleşme ile kurulduğu şeklindeki görüşüne çok sıcak bakmaz. Toplum sözleşmesi ve doğal haklardan hareketle söylenenlerin ikna edici, tutarlı delillerden yoksun olduğunu belirtir.³⁶

Mill birey ve toplum menfaatlerine uygunluğu nedeni ile yücelttikleri özgürlüğün yüceltirken sınırlarını da göstermeye çalışır. O'na göre insanların ve toplumun bireyin hürriyetine karışması ancak kendini koruma durumunda söz konusu olabilir. Birey başkalarının menfaatine zarar veriyorsa, onlar kendi menfaatlerini korumak için müdahale edebilir. Mill'e göre bir davranışın doğurduğu faydalı ve zararlı sonuçlar sadece eylemi yapanı ilgilendiriyorsa toplumun müdahaleye hakkı yoktur, ama bu sınırı aşıyorsa toplum o davranışı sınırlayabilir. Bunun dışında kişinin kendi maddi ve manevi mutluluğunu sağlamak için onun özgürlüğüne karışamaz.³⁷ Mill toplum içerisinde bireylerin kötülöklere neden olması için onları kontrol etmeyi gerektirmek makul görünen nedenler ileri sürülebileceğini belirtir. Fakat bu bireyleri kontrol girişimi, ona göre "kötülükleri önleme girişiminden daha fazla kötülük üretecektir".³⁸

Güriz, Mill'in özgürlüğün kişi ve toplum bakımından gerekliliğini göstermek için başlıca iki kanıt öne sürdüğünü belirtir.

1- Özgürlük karakteri ve kişiliği olan insanların ortaya çıkmasını sağlar. Bir ulus belirli bir süre ilerledikten sonra gerilerse, bunun nedenini özgürlüğün, kişilik ve karakter sahibi insanların eksikliğinde aramak gerekir. Özgürlükle toplumda farklı düşünce ve yaşama tarzları belirir. Bundan toplumun ne ölçüde faydalandığının en açık örneği Avrupa uygarlığıdır.

2- Her insan kendi mutluluğunu nasıl sağlayacağını başka insanlardan ve toplumdan daha iyi bilir. Başkaları bireye öneride bulunabilir. Ama neyin iyi olduğunu bireyin kendisi bileceği için karar verme yetkisinin onda ol-

ması gerekir.³⁹

19 yy. da ortaya çıkan faydacı akıma göre, ilerlemenin temeli bireyin özgür ve engellenmemiş davranışı iken bu akımın kurucularından Bentham ve S. Mill “eğitilmemiş”, “cahil” kitlelerin yönetimde tek söz sahibi olmalarını savunmanın, bu anlamda bir demokrasiyi arzulamanın bireysel özgürlük ve özel mülkiyet gibi değerleri ortadan kaldıracak bir düzeni savunmak anlamına geldiğini belirtiyordu. Dolayısı ile “eğitilmiş”, “aydınlanmış” bir seçmen kitlesi oluşturuluncaya dek oy hakkının evrenselliğini askıda tutmak gerekirdi.⁴⁰

Mill, özgürlük konusunda görüşlerini belirttiği sıralarda Avrupa’da demokratik görüşler benimsenmiş ve çoğunluğun baskıcılığından ve zararlarından bahsedilmeye başlanmıştı. Mill de bu anlamda çoğunluğun tiranlığından bahseder.⁴¹ Çoğunluğun baskısı ile, toplumun, toplum üyelerinin belirli düşünceleri ve yaşamı biçimlerini benimsemeye zorlamasını reddeder. Çoğunluğun despotluğuna karşı “Considerations on Representative Government” adlı eserinde nisbi temsil sistemini önerir.⁴²

Mill’in dile getirdiği bir başka despotizm “gelenek despotizmi”dir.⁴³ İnsan ilerlemesinin önünde ki engellerden olan gelenek despotizmi her yeredir. İlerlemenin her zaman özgürlük demek olmadığını söyler Mill. İsteksiz bir toplum üzerinde zora dayalı bir ilerleme amaçlanabilir, ama özgürlük bu tür girişimlere karşıdır. Özgürlük ilerleme ile bazen karşıtlık gösterse de, özgürlükle bireylerin sayısı kadar bağımsız ilerleme merkezleri olabildiğinden, ilerlemenin tek ve sürekli kaynağı da özgürlüktür.⁴⁴

Yayla, bazı açılardan Mill’in klasik liberal gelenek içinde değerlendirilmesinin çok zor olduğunu söyler. Ona göre, harika özgürlük savunusuna rağmen, ekonomi politik üzerine yazılarında yeniden dağıtımçı bir adalet anlayışını savunmaya yönelmesi, bireysel yararlar-

dan bir sosyal refah fonksiyonu çıkarması onu klasik liberalizmden adamakıllı uzaklaştırmakta⁴⁵ ve sosyalist olarak adlandırılmasına neden olmaktadır.

IV. Hayek: Özgürlük veya Kanun Hakimiyeti

“...insanın geleceğini, geleceği bilinçli bir şekilde yaratabileceğimiz hülyasını bırakmalıyız. ... Kendimi bu sorunlara adadığım kırk yılın nihai neticesi budur.”⁴⁷(Hayek)

Bazı düşünürler için Hayek, klasik liberalizmin 20. yy’daki en önemli temsilcisidir.⁴⁸ Amerika’nın New Deal programı ve Keynes’in açıklamalarıyla müdahaleci görüşlerin yaygınlıkla kabul gördüğü bir çağda Hayek, liberal görüşlerini değiştirmemiş, liberal değerlerin zayıflamasına karşı, 1947’de Milton Friedman, Michael Polanyi, Karl R. Popper, Lionel Robbins ve Wilhelm Röpke’nin de içerisinde bulunduğu 39 bilim adamının İsviçre’nin Mont Pelerin kasabasında bir araya gelmesini sağlamıştır.⁴⁹

Hayek’e göre toplumsal yaşamda iki tür düzenden sözedilebilir. Birincisi güdümlü ya da tasarımı düzen (taxis), ikincisi ise kendiliğinden doğan düzendir (kozmos). Taxis düzenler çok karmaşık olmayıp yapıcılarının amaçlarına hizmet ederken, kozmos düzenler, Smith’in “görünmez elinde” olduğu gibi, belirli bir “yapıcı” tarafından gerçekleştirilmediği için belirli bir amaca hizmet etmezler. Fakat bu düzenin amaçsızlığı başıboşluğundan değil, fonksiyonlarını kendiliğinden yerine getirmesindedir.⁵⁰

Modern ve karmaşık bir toplumda planlamanın mümkün olmadığını bütün bu karmaşıklığı organize edecek bir aklın var olmadığını, bu nedenle bu komplekslik karşısında yapılması gerekenin, “şeyleri” doğal akışı içerisinde özgür bırakmak olduğunu⁵¹ söyleyen Hayek, piyasada doğal olarak oluşan kaynak dağılımının devlet eliyle “ahlâki değerler”,

“adalet”, “sosyal adalet”, “refah devleti” gibi gerekçelerle yeniden dağıtılmasına karşı çıkar. Ayrıca O’na göre tüm toplum için geçerli bir değerden bahsedilemez. Değerler bireyler için söz konusudur. Bu konuda Hayek şöyle der:

Bütün bu ahlâkî ilkeler her türlü ahlâk -ve bunlarla birlikte bireysel özgürlüğü- tahribe meyleden zamanımızın sahte-bilimsel modalarıyla ciddi olarak zayıflatılmış olsalar da; her “sosyal adalet” tasarımının hukuk yoluyla uygulanmasının yarattığı bağımlılık -başkalarının gücüne bağımlı hale gelmenin yaygınlaşması- bütün ahlâk sistemlerinin dayanması zorunlu olan kişisel karar özgürlüğünü kaçınılmaz olarak tahrip eder. Nitekim “sosyal adalet” boş amacının sistematik olarak izlenmesi - yani sosyalizm - baştan sona farklı birey ve grupların maddi durumunu siyasal iktidarın belirlemesi gerektiği yolundaki zalimce düşünceye dayanmaktadır.⁵²

Hayek’in kendiliğinden düzen doğan ve toplum için değil birey için bir değerden bahsedilebileceği düşüncesi onun özgürlük düşüncesinin de temel belirleyicisidir. Hayek için özgürlük, bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesi olarak tanımlanan negatif özgürlüktür. Özgür toplum, ortak bir amaçlar hiyerarşisi bulunmayan çoğulcu toplumdur.⁵⁴

Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük adlı eserinde yapmak istediğinin 18.yy düşünürü Montesquieu’nun yapmak istediği ile aynı şey, yani özgürlükçü bir sosyal düzen kurmak olduğunu söyleyen Hayek,⁵⁵ özgürlüklerin güvenlik uğruna tehlikeye atılmasının karşısındadır. Ama O’na göre insanlar genellikle özgürlükle güvenlik arasında bir tercih yapmaları gerekince güvenliği tercih etmek eğilimindedirler.⁵⁶ Kendisinin ifadesiyle, özgürlüğün bir bedeli vardır ve birey olarak özgürlüğümüzü koruyabilmemiz için maddi özveride bulunmamız kaçınılmazdır. Bu konuda Anglo-Sakson ülkelerinin özgürlük ilkesinin dayan-

dığı ve ulusal olduğu kadar bireysel geçerliliği de olan Benjamin Franklin’in şu sözlerine kulak vermeliyiz: *Geçici bir güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe layıktır.*⁵⁷

Bu endişelerle olsa gerek, Hayek, özgürlüğün yalnızca ilkeleri izleyerek korunabileceğini ve idare-i maslahat yolunun izlenmesi ile özgürlüklerin tahrip edileceğini söyler.⁵⁸ Ona göre belirli ilkelere güçlü inanç duyulmazsa insanlar bireysel özgürlük üzerindeki, onlarca bilinen bir fenalığın en basit ve en doğrudan çaresi olarak sunulan sınırlamalardan sakınmayacaklardır.⁵⁹ Bundan dolayı başarılı bir özgürlük savunması Hayek’e göre dogmatik olmalıdır ve özgürlüğün ihlalinden bilinen faydalı sonuçlara ilaveten bazı zararlı sonuçların da sadır olacağını göstermenin mümkün olmadığı durumlarda bile, uygunluk düşüncesi ile özgürlükten hiç bir taviz verilmemelidir.⁶⁰

Hayek’in özgürlük anlayışındaki temel noktalardan birisi de, özgürlüğün sadece insanın diğer insanlarla olan ilişkisi ile bağlantılı olduğudur. İnsanın fiziksel dünya ve hatta kendi iç dünyası ve fiziksel yetenekleri ile olan ilişkisi özgürlük çerçevesinde değerlendirilemez. Özgürlük doğal-fiziksel değil, sosyal bir olaydır ve ancak sosyal ilişkiler bağlamında var veya yok olabilir.⁶¹

Hayek kendi özgürlük çerçevesi bağlamında Başkan Roosevelt’in ilan ettiği dört özgürlük -ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, sefaletten özgürlük, korkudan özgürlük- anlayışını ve bu anlayışı güçlendiren BM 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin kimi maddelerini eleştirir. O’na göre bu belge aslında Batı liberal geleneğinden olan hakları Marksist-Rus devriminden kaynaklanan tamamen farklı bir anlayışla birleştirme girişimidir. “Herkesin kendi onur ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için zorunlu olan iktisadi ve sosyokültürel hakların ... gerçekleştirilmesine hakkı

vardır (m23/1)”. “Herkes adil ve uygun çalışma şartları (23/1), adil ve uygun istihdam (23/3), herkesin topluluğun kültürel hayatına serbestçe katılma ve bilimsel ilerlemeler ile bunların faydalarından pay alma (27/1), herkesin bu bildiride ortaya konan hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirildiği sosyal ve uluslararası bir düzene sahip olma hakkı (27/1)” gibi haklar toplumun herkesi istihdam eden, bilinçli olarak kurulmuş bir örgüt olarak görülmesi anlayışına dayanmaktadır. Oysa bunlar bireysel sorumluluk anlayışına dayanan bir adil davranış kuralları sistemi içinde gerçekleştirilemeyecekleri için, bütün toplumun tek bir örgüte dönüştürülmesini, yani totaliterleştirilmesini gerektirir.⁶²

Hayek, özgürlüğü bireyin başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi şeklinde “gerçek özgürlük” olarak tanımladıktan sonra bundan farklı üç özgürlük türünden bahseder. Siyasal özgürlük, iç özgürlük, iktidar anlamında özgürlük. Siyasal özgürlük bireyin siyasal faaliyetlere katılmasıdır. Siyasal özgürlük asıl özgürlüğün bir insan grubuna bir bütün olarak, onlara bir kolektif özgürlük verir tarzda uygulanmasından kaynaklanır. Ancak bu durum halkın zorunlu olarak özgür olmasını gerektirmediği gibi, bireyin özgür olması için kolektif özgürlüklerden bir pay sahibi olması da mutlaka gerekmez. Örneğin bir ülkede oturma izni olmayanlarla seçme yaşına gelmeyenlerin oy kullanmaması onların özgür olmadığını göstermez. Keza halk milyonlarca oyla bir diktatörü seçimle başa getirdi diye de özgür olmaz.⁶³

Özgürlüğü bireysel bazda düşündüğü için Hayek bağımsızlık hareketlerini de özgürlük olarak görmez. Birey olarak özgür olmakla toplum olarak özgür olmak arzuları benzer duygulardan kaynaklansa da ayrı şeylerdir.⁶⁴

Hayek asıl özgürlükle karıştırılabilecek bir kavram olarak “iç” veya “metafizik” özgürlükten bahseder. Bu kavramı esas özgürlüğe

siyasal özgürlükten daha yakın bulur. İç özgürlük bir bireyin eylemlerinde anlık saiklerden veya şartlardan ziyade kendi iradesi, aklı ve uzun vadeli kanaatleri tarafından yönlendirilme derecesi ile bağlantılıdır.⁶⁵

Hayek özgürlüklerin iktidar olarak yorumlanmasına şiddetle karşı çıkar. Amerikalı düşünür John Dewey’in özgürlüğü “bir şeyleri yapmak için fiili iktidar...özgürlüğü istemek iktidarı istemek demektir” şeklindeki tanımlamasını ve özgürlüğün sosyalist anlamda kaynakların eşit dağılımı olarak algılanmasını reddeder. O’na göre bu görüş sonuçta insanları “esarete” götürür.⁶⁶ Antony de Crespigny, Hayek’in bu özgürlük türüne karşı duyduğu hoşnutsuzluğun kısmen onun “özgürlüğün özgün anlamını” korumak ve kullanımını kısıtlayarak geçerliliğini arttırmak isteğiyle açıklanabileceğini söyler. Aksi takdirde “özgürlük iktidar olarak algılandığında, kişilerin seçme olanaklarının ya da isteklerini yapabilme etkinliklerinin genişletilmesi adına alınabilecek yasama önlemlerinin sınırı yoktur. Sonuç olarak da sahte bir özgürlük kavramı adına bireysel özgürlükler yok edilebilir”.⁶⁷

Sonuç olarak Hayek’in özgürlüğü negatif özgürlüktür. Özgürlük toplumsal boyutta değil bireysel bazda ele alınabilecek bir olgudur. “Gerçek” özgürlüğün dışındaki özgürlükler olarak bahsettiği, siyasal, içsel ve iktidar anlamındaki özgürlüklerden en fazla karşı çıkılması gereken bu sonuncusudur. Özgürlüğün iktidar olarak algılanmasının önüne geçilmezse, bireysel etkinlikleri artırma ile başlayacak yolun sonu “esaret”tir.

Sonuç Yerine

Görüldüğü üzere, bu yazıda görüşleri kısaca ele alınan Locke, S. Mill ve Hayek, bütün liberal yazarlar gibi, özgürlüğe büyük önem vermektedirler. Özgürlükleri temellendirmek açısından birbirlerinden görece farklı fikirleri olmasına karşın, bu insani değerın önemi ko-

nusunda aynı görüştedirler. Kuşkusuz, her birinin özgürlük anlayışında türlü yetersizlikler bulunabilir. Nitekim özgürlük konusuna eğilen yazarlar zaman zaman bu noktaları görmüş ve incelemişlerdir. Hayek'te kanunların genelliği, eşitliği ve soyutluğu ile özgürlük ilişkisi hayli problematiktir. Fakat en problemlili yaklaşımın Mill'ininki olduğu söylenebilir. Mill'in özgürlük savunusu sanki ekonomik görüşleriyle çelişmektedir. Çünkü, filozof, devletin yeniden dağıtmacı bir rolü üstlenmesini istemektedir. O zaman, ortaya iktisadi yaşayışta müdahaleci olan siyasi yönetimin neden aynı şeyi sosyal hayatta yapmasının gerektiği gibi cevaplandırılması zor bir soru çıkmaktadır. Bütün bunlara rağmen, özgürlükte entelektüel alanda uğraşmak isteyen veya pratik hayatta karşılaşılan özgürlük sorunlarıyla ilgili ufuk açıcı perspektifler edinmek isteyen herkes, genel olarak bu üç filozofa ve dahil oldukları liberal düşünce geleneğine gitmek zorundadır.

NOTLAR

1. Andrew Vincent, *Modern Political Ideologies*, Blackwell Publishers, Oxford UK, Cambridge USA, 1992, s. 27

2. Vincent, *a.g.e.*, s. 31

3. Farklı Liberal yaklaşımlar için bkz. Atilla Yayla, *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992 s. 18-24; Coşkun Can Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, T. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 18-59.

4. Ayrıntılı bilgi için bkz, Kenneth R. Hoover, *Ideology and Political Life*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1994, s. 82 vd.

5. Yayla, *Liberalizm*, s. 148.

6. Jonathan Bradbury, "Freedom", *Coincidence Dictionary of Politics*, Ed. Iain Mclean, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, s. 192; *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Simon Blackburn, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, s. 146; Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul,

1992, s. 283; Steven Lukes, "Emancipation", *A Dictionary of Marxist Thought*, Ed. Tom Bottomore, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1983, s. 146; Mustafa Erdoğan, "Niçin Liberalizm", *Liberal Düşünce*, Ankara, 1996 S.1, s. 31.

7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yayla, *Liberalizm*, s. 135-293; *Liberal Bakışlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 144-191; Vincent, s. 32-50

8. Clinton Rossiter, "The Pattern of Liberty", *Aspects of Liberty*, Ed. Milton R. Konvitz and Clinton Rossiter, Cornell University Press, Ithaca, New York, s. 18, Yayla, *Liberalizm*, s. 148.

9. Rossiter, *a.g.e.*, s. 18.

10. Vincent, *a.g.e.*, s. 38.

11. Vincent, *a.g.e.*, s. 38.

12. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, İ. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963, s. 293.

13. Montesquieu, *a.g.e.*, s. 293-294.

14. Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993 s. 31.

15. Levent Köker, "Liberal Demokrasi ve Eleştirisi", *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 40-41

16. Hoover, *a.g.e.*, s. 82; Köker, s. 56

17. Hoover, *a.g.e.*, s. 82

18. Hoover, *a.g.e.*, s. 83-86

19. Yayla, *Liberalizm*, s. 46

20. John Locke, "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi II-Yeni Çağ*, Der: Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 230; *De Gouvernement Civil*, Amsterdam, 1755, Chap I, II, III'den Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basın Yayın ve Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1993, s. 150-

151

21. Locke, *a.g.e.*, s. 238-239
22. Barbara Goodwin, *Using Political Ideas*, John Wiley and Sons, New York, 1992, s. 279
23. Göze, s. 153; Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 33
24. Göze, *a.g.e.*, s. 154
25. Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, AÜ. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s. 203
26. Yayla, *Liberalizm*, s. 41
27. Yayla, *Liberalizm*, s. 39-40
28. John J. Jenkins, *Understanding Locke -An Introduction to Philosophy Through John Locke's Essays*, Edinburg University Press, Edinburg, 1985, s. 148
29. Jenkins, s. 150. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: "Are we free to do what we wish" (İstedığımızı yapmak konusunda özgür müyüz?) aynı eser, s. 133-153
30. Yayla, *Liberalizm*, s. 45
31. Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, C. 3, Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 64
32. Tunçay, *a.g.m.*, s. 64
33. Güriz, *a.g.e.*, s. 272
34. Köker, "Liberal Demokrasi ...", s. 30-40
35. Güriz, *a.g.e.*, s. 279
36. John Stuart Mill, *On Liberty*, The Liberal Arts Press, New York, 1956, s. 91
37. Goodwin, *a.g.e.*, s. 278; Güriz, *a.g.e.*, s. 276
38. Mill, *a.g.e.*, s. 15
39. Güriz, *a.g.e.*, s. 277-278
40. George Sabine ve Thomas L. Thorson, *A History of Political Theory*, Hinsdale, Illinois: Dryden Press, 1973, s. 629-630'den Köker, "Liberal Demokrasi ...", s. 37-38
41. Mill, *a.g.e.*, s. 7
42. Mill, *Considerations on Representative Government*, London, 1928, s. 45-55'den Güriz, s. 278
43. Mill, *On Liberty*, s. 85
44. Mill, *On Liberty*, s. 85-86
45. Yayla, *Liberalizm*, s. 92
46. Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. 201
47. Eamonn Butler, *Hayek*, Çev: Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 1996, s. 1
48. Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. İİİ
49. Yayla, *Liberalizm*, s. 6
50. Friedrich A. Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük -Kurallar ve Düzen*, Çev: Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s. 59-60
51. Butler, *a.g.e.*, s. 29-34
52. Friedrich A. Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük-Sosyal Adalet Serabı*, Çev: Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 137
53. Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. 22
54. Hayek, *Sosyal Adalet Serabı*, s. 15
55. Hayek, *Kurallar ve Düzen*, s. 7
56. Hayek'in özgürlük-güvenlik konularındaki ayrıntılı görüşleri için bkz. *Kölelik Yolu*, Çev: Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 1985, s. 127-139
57. Hayek, *Kölelik Yolu*, s. 139
58. Hayek, *Kurallar ve Düzen*, s. 86

59. Hayek, *Kurallar ve Düzen*, s. 94
60. Hayek, *Kurallar ve Düzen*, s. 93
61. Yayla, *Özgürlük Yolu*, age, s. 22
62. Hayek, *Sosyal Adalet Serabı*, s. 143-144
63. Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. 23
64. Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 12-15'den Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. 24
65. Hayek, *The Constitution of Liberty*, s. 15-16'dan Yayla, *Özgürlük Yolu*, s. 24
66. Hayek, *Kölelik Yolu*, s. 26-27
67. Antony de Crespigny, "İlerleme İçin Özgürlük", Çev: Huri Tursan, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.
- KAYNAKÇA**
- Aktan Coşkun Can, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, T. Yayınları, İstanbul, 1994
- Blackburn, Simon, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996
- Bradbury, Jonathan, "Freedom", *Coincidence Dictionary of Politics*, Ed. Iain Mclean, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996
- Crespigny, Antony de, "İlerleme İçin Özgürlük", Çev: Huri Tursan, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981
- Demir, Ömer-Acar Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç yayınları, İstanbul, 1992
- Eamonn, Butler, *Hayek*, Çev: Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 1996
- Erdoğan, Mustafa, "Niçin Liberalizm", *Liberal Düşünce*, S. 1, Ankara, 1996
- Goodwin, Barbara, *Using Political Ideas*, John Wiley and Sons, New York, 1992
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1993
- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992
- Hayek, Friedrich A., Kanun, *Yasama Faaliyeti ve Özgürlük-Sosyal Adalet Serabı*, Çev: Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995
- Hayek -----, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük -Kurallar ve Düzen*, Çev: Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994
- Hayek -----, *Kölelik Yolu*, Çev: Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 1995
- Hoover, Kenneth R., *Ideology and Political Life*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1994
- Jenkins, John J., *Understanding Locke-An Introduction to Philosophy Through John Locke's Essays*, Edinburg University Press, Edinburg, 1985
- Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1993
- Köker, Levent, "Liberal Demokrasi ve Eleştirisi", *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992
- Locke, John, "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi II-Yeni Çağ*, Der: Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara, 1986
- Lukes, Steven, "Emancipation", *A Dictionary of Marxist Thought*, Ed. Tom Bottomore, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1983
- Mill, John Stuart, *On Liberty*, The Liberal Arts Press, New York, 1956
- Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, 1. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963
- Rossiter, Clinton, "The Pattern of Liberty", *Aspects of Liberty*, Ed. Milton R. Konvitz and

Clinton Rossiter, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1958

Tunçay, Mete, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi C. 3*, Teori Yayınları, Ankara, 1986

Vincent, Andrew, *Modern Political Ideologies*, Blackwell Publishers, Oxford UK, Cambridge USA, 1992

Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992

-----, *Liberal Bakışlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

-----, *Özgürlük Yolu-Hayek'in Sosyal Teorisi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993